

ÜZEYİR ASLAN*

Bâbur Divanında Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm

Foregrounding and Parallelism in Babur's Divan

ÖZET

Herhangi bir cümle ögesine belli bir amaçla ilk sırayı vermeye devrikleme/önceleme denir. Edebî metinlerde öncelemeler, manayı kuvvetlendirir, duygu yoğunluğu sağlar. Şair ve yazarlar öncelemeyi kendi özgün sanat anlayış ve üslupları gereği tercih ederler. Klasik Türk şiirinde çoğu divanda önceleme örnekleri ile karşılaşılabılır. Çağatay edebiyatının önemli şairlerinden olan Bâbur (1483-1530)'un divanı da bu metinlerdendir. Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemeler: Mên, sên, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kayst, kaystı bir, neçe, kamu soru sözcükleri; eger, gelî, hem, ne, yene bir bağlamları; ays, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, göñül, köz, köz yaşı, kuyas, neçe, tarahhum, yağlığ ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden kelimeler ve boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen eylemleridir.

ANAHTAR KELİMELER

Bâbur, önceleme, paralelizm, stilistik inceleme.

ABSTRACT

In this article foregrounded and parallel arranged words in poems of Zahir al-din Muhammad Babur (d. 1530) who is a famous Cagatay sultan and poet are studied. This is characteristic of a Babur's style of poems, also it was tradition before Islamic Turkish poetry, so it has gone on Babur's poems.

KEYWORDS

Zahir al-din Muhammad Babur, foregrounding, parallelism, stylistic studying.

I. Giriş

Herhangi bir cümle ögesine belli bir amaçla ilk sırayı vermeye devrikleme/önceleme denir. Edebî metinlerde öncelemeler, manayı kuvvetlendirir, duygu yoğunluğu sağlar. Şair ve yazarlar öncelemeyi kendi özgün sanat anlayış ve üslupları gereği tercih ederler. Bu nedenle mesela

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. (uaslan@marmara.edu.tr)

şiiirin hangi sözcükle başlayacağı şiir sanatının inceliklerine göre belirlenir. Öncelemeler, divan şiirinde söz mimarlığı niteliğindedir. Sanatkâr şairler elinde estetik bir kaygı ile bilinçli bir şekilde yapılan düzenlemelerdir bunlar. Öncelenen sözcük, şiirin, beytin ya da mısraın eksenindedir. Öncelemeler, kelimelerin dizilişinden doğan ses güzelliği, akıcılık ve duyguda coşkunculuk meydana getirir. Öncelemelerde beytin ya da mısraın başında yer alan ilk sözcükten sonraki öğeler üzerinde de durulmalıdır, çünkü bunlar mısra ya da beyitte birbirine bağlı biçimde zincirleme olarak manayı pekiştirip duygu ve düşünce boyutlarını genişletiyor olabilirler. (Dilçin 2008: 41-45).

Klasik Türk şiirinde çoğu divanda önceleme örnekleri ile karşılaşılabilir. Çağatay edebiyatının önemli şairlerinden olan Bâbur (1483-1530)'un divanı da bu metinlerdendir.

XVI. asrın başında Güney Asya'da kendi adıyla anılan bir Türk devleti kurmuş olan Bâbur Şah, Ali Şir Nevayî (1441-1501)'den sonra Çağatay edebiyatının en güçlü edebî şahsiyeti olarak kabul edilir. Tam adı Zahîrû'd-din Muhammed olan Bâbur'un divanı, *Vekayi'i, Aruz Risalesi, Mübeyyen'i ve Risale-i Validiyye Tercümesi* adlı eserleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemelerdir. Bâbur, üslup özelliği olarak şiirlerinde ses tekrarına ve benzeşmesine dayanan cinas, seci ve irsad; kelime tekrarına dayalı reddü'l-acuz ale's-sadr, iade, akis; mana karşıtlığına dayanan teza; leffüneşr, tensîku's-sıfât, tekrîr gibi edebî sanatları kullanmaktadır. Görüldüğü gibi bunlar hem manaya hem de lafza dayanan sanatlardır. Tarsi ile ya da Batı edebiyatındaki paralelizmle ilişkilendirilebilecek olan önceleme, Bâbur'un şiir stiline bir parçası olarak dikkati çekmektedir. Hopkins, şiir sanatının ve bu sanattaki ustalığın paralelizm esasına dayandığını ifade eder (Akay 1998: 301). Müsiki ile de ilişkili olan paralelizm, aynı zamanda müsikişinas olan şairin şiirdeki ustalığını ortaya koyması bakımından ele alınması gerekli bir unsurdur.

Önceleme ya da bir sözcüğün mısra başında tekrar edilmesi, Türk edebiyatının yalnız klasik döneminde görülen bir düzenleme değildir, zira İslam öncesi eski Türk şiirinde mısra başında (ön ses), ortasında ve sonunda kafiye kullanımı söz konusuydu. *Divanu lugâti't-Turk'te* adı

geçen Çuçu'dan daha önce yaşadığı sanılan Aprınçur Tigin'e ait dörtlükler hâlinde yazılmış bir ilahide ön seste *t* ünsüzü ile kafiye yapılmıştır. Manzumenin ilk dörtlüğü şöyledir:

Tüzün bilge kişiler tirilelim
Teñriniñ bitigin biz işidelim
Tört ilig teñrilerke tapınalım
Tört ulug emgekide kurtulalım¹ (Arat 1986: 24)

İslam sonrası bu geleneğin devam ettiği tahmin edilebilir. Mesela Âşık Paşa (1272-1332)'nın yahut Yunus Emre (ö. 1321)'nin olduğu ileri sürülen bir gazelde *m* ünsüzü mısra başında ve ortasında tekrar edilmektedir. Gazelin matla beyti aşağıdadır:

Merdân-ı Hak bu dünyede maksudlara kalmadılar
Mülk-i bekâ bulmuş iken meyl-i fenâ kılmadılar
(Coşkun 2007: 233)²

XIII. asır şairlerinden Sultan Veled (1226-1312)'in divanında muvaşşah şiirler bulunmaktadır. XV. asır şairlerinden Saruca Kemal'in divanındaki ilk 29 gazelin her mısranın ilk ve son harfi alfabetiktir. Klasik Türk edebiyatı türlerinden olan elif-namelerde eliften ya'ya harfler alfabetik olarak sıralanır. Bu çalışmanın konusu olan Bâbur divanında mısra başı kafiyeinin kullanıldığı bir gazel yer almaktadır. Şiir şöyledir:

Şâh Sulţân Üveys bin Maĥmûd
Mâh Sulţân Üveys bin Maĥmûd
Ķad u aĝzıñdın ayru tartar-mên
Âh Sulţân Üveys bin Maĥmûd
Mêni yâd eyle bezm-i 'ışkıñda
Gâh Sulţân Üveys bin Maĥmûd

¹ 11'li hece. «Asil, bilge insanlar toplanalım, tanrının kitabını dinleyelim, dört hâkim tanrıya tapınalım, dört büyük azaptan kurtulalım.» Çeviri, alıntı yapılan kaynağın yazarına aittir.

² Recez-i müsemmen-i sâlim: müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün. «Allah adamları bu dünyanın isteklerine tenezzül etmediler. Ölümsüzlük ülkesini bulmuşken yokluğa yönelmediler.»

Hoş-turur hem-rehim eger sèn-sèn
 Râh Sulţân Üveys bin Maĥmûd
 Pâdşehdür eger-çi Bâbur lîk
 Şâh Sulţân Üveys bin Maĥmûd (Yücel 1995: 179)³

Eski Türk şiirinde mısra başında redif/sözcük kullanımıyla ilgili örneklerle de karşılaşmaktayız. Mesela Turfan yakınlarında yapılan kazıda ele geçen bir şiir mecmuasında şöyle bir dörtlük vardır:

Bilig biliñ ya begim
 Bilig saña eş bolur
 Bilig bilgen ol erke
 Bir kün devlet tuş bolur⁴ (Arat 1986: 259)

Görüldüğü gibi dörtlükte “bilig” sözcüğü mısra başına yerleştirilmiştir. Türk şiirinin karakteristik özelliklerinden olduğunu düşündüğümüz bu düzenlemenin İslam sonrasında da sürdürüldüğü tahmin edilebilir. Böylece öncelemelerin, klâsik Türk şiirinin milli yönünü gösteren unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemeler: Mèn, sèn, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kaysı, kaysı bir, neçe, kanu soru sözcükleri; eger, gehî, hem, nè, yene bir bağlamları; ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, gönül, köz, köz yaşı, kuyaş, neçe, tarahhum, yağlıg ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden kelimeler ve boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen eylemeleridir. Son kısımda divanda yer alan 111. şiirle ilgili bir tamir teklifi de yapılmıştır.

Çalışmada bazı kısaltma ve işaretler kullanılmıştır. Bunlar: Ar. Arapça, BD. Bâbur divanı, F. Farsça, T. Türkçe, [ ] metne eklenen bölüm,

³ Hafif-i müseddes-i mahbûn: fâ'ilâtün mefâ'ilün fa'lün. «Sultan Üveys b. Mahmud şahtır, o aydır. Boyu ve ağzından ayrı ah çekerim. Aşk meclisinde ara ara beni an. Ey Sultan Üveys b. Mahmud! Eğer yoldaşım sensen yol hoştur. Bâbur her ne kadar padişahsa da Sultan Üveys b. Mahmud şahtır.»

⁴ 7'li hece. «Bilgi bilin, ey beyim! Bilgi sana eş olur, bilgi bilen insana bir gün devlet yar olur.» Çeviri kaynağın yazarına aittir.

{ } metinden çıkarılan bölüm. Beyit sonunda verilen rakamlar sırasıyla sayfa numarası/şiiir numarası-beyit numarasını ifade eder. Çalışmamız Yücel'in (1995) yayınına dayanmaktadır.

II. Bâbur Divanında Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm

1. Sözcük Öncelemeleri

1.1. Zamirler

Bâbur divanında “mên, sên, ol, biz ve bu” zamirleri öncelenmektedir. Bunlar manzumenin aynı beytinde olabildiği gibi çoğunlukla art arda gelen farklı beyitlerinde de yapılabilmektedir. Farklı beyitlerdeki öncelemelerde düzenli olarak ilk ya da ikinci mısra da önceleme yapılmakta, kimi zaman da bu öncelemeler düzensiz biçimde, ilk beytin birinci, ardından gelen beytin ise ikinci mısraında olabilmektedir.

Mên:

Divandaki 108. gazelin 8. beytinde mên zamiri öncelenmiştir. İlk mısra da “mên” özne, ikinci mısra da nesne konumundadır.

Mên êliktin barıp-êrdim tutup êlgimni birev
Mêni oyğattı kôz açtım-êse ol meh-veş êdi (182/108-8)⁵

Farklı beyitte:

49. gazelin art arda gelen aşağıdaki beyitlerinin ilk mısraında önceleme yapılmış, Mênî h̄v̄âr êtti... Mênî öltürdi biçiminde kısmi bir paralellik/tarsi de sağlanmışır.

Mênî h̄v̄âr êtti vü kıldı müdde'îni perveriş
Dehr-i dūn-perverniñ özge müdde'âsı kâldı mu

⁵ Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf-ı aslem-i darb: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün. «Ben elden çıkmıştım, birisi elimi tutup beni uyandırdı, gözümü açtığımda ise o ay gibi (güzel) vardı.» Diğer örnekler: 139/36-1, 143/43-6, 161/72-3, 167/82-3.

Mëni öltürdi cefâ vü cevır birle ol kıyaş
 Ėmdi tırgüzmek üçün mihr ü vefâsı ıaldı mu (147/49-2, 3)⁶

Sën:

Sën zamiri 63. gazelin 5. beytinde dolaylı tümleç ögesi olarak öncelenmiştir.

Sëndin ayrıldım-ëse boldı naşîbim hâr-ı gam
 Sëndin ey gül Ėmdi Bâbur bir zamân ayrıлмаğay (156/63-5)⁷

Farklı beyitte:

67. gazelin 5. ve 6. beyitlerinin ilk mısraında sën zamiri yine dolaylı tümleçtir.

Saňa bir yol yeter fikridedür-mën
 Unutma bir yolu efgârlarını
 Saňa könlümni aldurdum cihânda
 Körüp-mën gerçi köp dildârlarını (158/67-5, 6)⁸

Ol:

Ol, şu beyitlerde üçüncü tekil şahıs zamiridir ve ki bağlamı ile birlikte öncelenmiştir.

Ol ki yıllar aylar ötkergey gam u mâtem bile
 Şâd u hurrem bolmağay nev-rüz ile bayrâm bile
 Ol ki devrânıñ ayağdın dem-â-dem kıan yutar
 Neş'e tapmas ger içer her devr-i câm-ı Cem bile (179/104-1, 2)⁹

⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Beni hakir etti, inatçıyı yetiştirdi, ilerletti. Soysuz yetiştiren dünyanın başka iddiası kaldı mı? O güneşe benzer sevgili haksızlık ve eziyetle beni öldürdü, şimdi diriltmek için sevgisi ve vefası kaldı mı?» Diğer örnekler: 140/39-1, 2; 188/120-2, 3.

⁷ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Senden ayrılınca nasibim gam dikenini oldu. Ey gül! Bâbur şimdi senden hiç ayrılmayacak.» Diğer örnek: 125/13-3.

⁸ Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün. «Sana bir yol yeter düşüncesindeyim, bir yandan da yaralı âşıklarını unutma. Her ne kadar dünyada pekçok güzel gördümse de gönlümü ben sana kaptırdım.»

Biz:

Bâbur divanında “biz” zamirinin öncelendiği yalnız bir örnek tespit edildi. Bu örnekte biz, ilk mısra da +dİn, ikinci mısra da ise +nİ hâl eki olarak dolaylı tümleç konumundadır.

Bizdin ayru dâ'im el birle içer-sen bâdeni
Bizni hem gâhî şağın şürb-i müdâmiñ barıda (125/14-4)¹⁰

Bu:

Yine tek örnekte karşılaştığımız “bu”, 53. gazeldeki 4. ve 5. beyitlerin ikinci mısraında işaret sıfatı olarak öncelenmiştir.

Yarım kâçeler kelür-êrdi burun
Bu tün kâlmedi âh yârim kanı
Demeñ terk-i 'ışkınu kıl ihtiyâr
Bu işde meniñ ihtiyârım kanı (149/53-4, 5)¹¹

1.2. Soru sözcükleri

Bâbur divanında kim, kaçısı, kaçısı bir, neçe, kanı soru sözcükleri öncelenmektedir.

Çanı “Hani”:

57. gazelde gördüğümüz tek örnekte “kanı” soru sözcüğü öncelenmiştir. Beyitte Çanı Şirîn bile Leylî ki ... Çanı Ferhâd u Mecnûn kim... şeklinde paralelizm sağlanmıştır.

⁹ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Gamla matemle aylar yıllar geçiren o, nevrulza bayramla mutlu olmaz. Devranın kadehinden her an kan yutan o, Cem'in dönen her kadehinden içse de neşe bulmaz.» Diğer örnekler: 148/52-1, 2; 171/90-1, 4.

¹⁰ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Şarabı bizden ayrı daima başkalarıyla birlikte içersin, içecek şarabın varken bir zaman bizi de düşün.» Müdâm 'şarap' demektir, bk. Kurnaz 1993: 76.

¹¹ Mütেকârib-i müsemmen-i mahzûf: Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'al. «Sevgilim önce geceleri/gece yaraları gelirdi, bu gece gelmedi, ah sevgilim hani? Aşkî terk etmeyi seç, demeyin. Bu işte benim iradem hani?»

Ḳanı	Şîrîn bile Leylî	ki	sêndin	nâz	örgense
Ḳanı	Ferhâd u Mecnûn	kim	alargâ	‘ışk	örgetsem

Ḳanı Şîrîn bile Leylî ki sêndin nâz örgense
Ḳanı Ferhâd u Mecnûn kim alargâ ‘ışk örgetsem (152/57-3)¹²

Ḳaysı “Hangi”:

76. gazelin 3. beytindeki “ḳaysı” öncelemesi Bâbur’un şiir stilini gösteren güzel bir paralelizm örneğidir. Her iki mısradaki cümle öğeleri aynı sıra ile yerleştirilmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda daha iyi görülebilir:

Ḳaysı	ḥasret	birle	ârmânın	vefâsız vaşlnıñ
Ḳaysı	miḥnet	birle	rencin	furḳat-ı ḥûn-ḥvârnuñ

Ḳaysı ḥasret birle ârmânın vefâsız vaşlnıñ
Ḳaysı miḥnet birle rencin furḳat-ı ḥûn-ḥvârnuñ (163/76-3)¹³

Ḳaysı bir “Hangi bir”:

76. gazelin 1 ve 2. beyitlerinde “Ḳaysı bir” sözcüğü her mısradaki öncelemiştir. Beyitlerdeki paralelizm yine dikkati çekicidir.

Ḳaysı bir	âzârın	aytay	cânıma	ağyârnuñ
Ḳaysı bir	ağrıḳanın	köñlümni	dây	dildârnuñ
Ḳaysı bir	bî-rehliğini			ḫâlî-i güm-râhnuñ
Ḳaysı bir	keç-revliğini			çarḫ-ı keç-reftârnuñ

Ḳaysı bir âzârın aytay cânıma ağyârnuñ
Ḳaysı bir ağrıḳanın köñlümni dây dildârnuñ
Ḳaysı bir bî-rehliğini ḫâlî-i güm-râhnuñ
Ḳaysı bir keç-revliğini çarḫ-ı keç-reftârnuñ (163/76-1, 2)¹⁴

¹² Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün. «Hani Şirin ile Leyla? Senden naz öğrensinler. Hani Ferhad ile Mecnun? Onlara aşk öğre-
teyim.»

¹³ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün. «Vefasız ka-
vuşmanın hangi özlemiyle arzusunu, kan dökücü ayrılığın hangi sıkıntısıyla
eziyetini (diyeyim).»

Kim:

16. gazelin matla beytinde “Kim” soru zamiri öncelenmiştir. Beytin mısraları arasında cümle öğelerinin sıralanışı açısından bir paralellik vardır.

Kim	körer	hürşîdni	ol	mâh-sîmâ	bolmasa
Kim	sorar	şekkerni	ol	la'l-i şeker-hâ	bolmasa

Kim körer hürşîdni ol mâh-sîmâ bolmasa

Kim sorar şekkerni ol la'l-i şeker-hâ bolmasa (126/16-1)¹⁵

Nêçe “Nasıl”:

“Nêçe” soru sözcüğü 97. gazelin 4. beytinde öncelenmiştir. Beyitteki paralelizm ise şöyle gösterilebilir:

Nêçe	teğâfûl	êtîp	maña	bakmayın	yörür	ol
Nêçe	tažarru'	êtîp	mên	aña	bakıp	turayın

Nêçe teğâfûl êtip maña bakmayın yörür ol

Nêçe tažarru' êtip mên aña bakıp turayın (176/97-4)¹⁶

1.3. Bağlamlar

Bâbur divanında eger, gehî, hem, ne ve yene bir bağlamlarıyla önceleme yapılmaktadır.

¹⁴ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Canıma rakiplerin azarının hangi birini diyeyim, gönlüme sevgilinin verdiği ağrıların hangi birini söyleyeyim? Yolunu kaybetmiş talihimin hangi şaşkınlığını, yamuk giden çarkın hangi eğriliğini anlatayım?»

¹⁵ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «O ay yüzülü olmasa güneşi kim görür? O şeker çiğneyen lal dudak olmasa şekeri kim emer?» Diğer örnekler: 125/14-1, 132/24-1. Şeker çiğnemek: hoşla gidecek şekilde imalı söz söylemek, yalandan vaatle bulunmak anlamındadır.

¹⁶ Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «O nasıl aymazlık edip bana bakmadan yürür? Ben nasıl yalvararak ona bakıp durayım?» Diğer örnek, farklı beyitte: 188/120-4, 6.

Eger:

50. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitleri olan 1. ve 2. beyitlerinde “eger” bağlamı öncelenmiştir. Matla beytinde 2. mısradaki hüsn-i matla beytinde ise 1. mısradaki öncelenerek iki beyit arasında anlam bütünlüğü sağlanmaktadır.

Menîñ köñlüm ki gülniñ gönçası dek teh-be-teh qandır
Eger yüz miñ bahâr olsa açılmağı ne imkândur¹⁷

Eger ol kaşı yâsız bağ geştin ârzü kılsam
Közümge oq-durur serv ü köñülge gönça peykândur (147/50-1,
2)¹⁸

Gehî:

57. gazelin 2. beytinde “Gehî” bağlamı öncelenmiştir. Mısralar arasında yine paralellik söz konusudur.

Gehî	göl	dek	yüzini	ol	şeker sözlükniñ		isilem
Gehî	şekker	kibi		ol	yüzi gülniñ	la'lidin	tatsam

Gehî gül dek yüzini ol şeker sözlükniñ isilem
Gehî şekker kibi ol yüzi gülniñ la'lidin tatsam (152/57-2)¹⁹

Hem:

60. gazelin 3. beytinde “Hem” öncelenmiştir. Beyitte mısralar arasında paralelizm oluşturulmuştur.

Hem	lâle	yüzüñ	kaşıda	bî-reng
Hem	serv	qadıñ	barıda	bî-pây

¹⁷ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün. «Gül goncası gibi kat kat kan olan benim gönlümün açılması yüz bin kez bahar olsa yine de mümkün değildir.»

¹⁸ «Eğer o yay kaşlı olmadan bağ gezintisini arzulasam servi gözüme ok, gonca gönlüme temren olur.»

¹⁹ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün. «Kimi zaman o şeker sözlü (sevgilinin) gül gibi yüzünü koklasam, kimi zaman o gül yüzlü (sevgilinin) şeker gibi lâl (dudağından) tatsam.» Diğer örnek: 160/71-2.

Hem lāle yüzüñ kaçıda bī-reng
Hem serv kadın barıda bī-pāy (154/60-3)²⁰

Nè:

Aşağıda verilen örnek beyitte “Ne” bağlamı ile önceleme yapılmış, mısralardaki sözcükler paralelizm esasına göre sıralanmıştır.

Nè	cefā	tavrıda	bar	dünyāde	ol	bī-mihr	dék
Nè	vefā	bābıda	bar	‘ālemde	mèn	şeydā	kibi

Nè cefā tavrıda bar dünyāde ol bī-mihr dék
Nè vefā bābıda bar ‘ālemde mèn şeydā kibi (143/43-6)²¹

Yene bir “Yine bir”:

Bâbur divanındaki 121. gazelin matla beytinde “yene bir” bağlamı öncelenmiştir. Beyitte yine bir paralelizm söz konusudur.

Yene	bir	köz gamudın	hısta	körer-mèn	özni
Yene	bir	zülfgā	vābeste	körer-mèn	özni

Yene bir göz gamudın hısta körer-mèn özni
Yene bir zülfgā vābeste körer-mèn özni (189/121-1)²²

1.4. Diğer sözcükler

Bâbur divanında ays, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kad, köñül, köz, köz yaşı, kuyaş, neçe, tarahhum, yağlıg ve yaz faslı sözcükleri öncelenmektedir.

²⁰ Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf: Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün. «Hem lāle, yüzün yanında renksiz; hem servi, boyun varken şaşkın.»

²¹ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Eziyet etmede dünyada ne o zalim gibisi var, sevgi ve bağlılıkta âlemde ne ben gibi çılgın var.» Diğer örnekler: 125/14-1, 143/43-1, 161/73-1, farklı beyitte: 131/23-6, 7; 140/37-3, 4; 172/91-1, 2; 181/107-3, 5; 186/116-1, 2.

²² Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maktû’: Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fa’lün. «Yine bir gözün gamundan ben kendimi hasta görüyorum, yine bir zülfe kendimi bağlanmış görüyorum.» Diğer örnek: 127/17-1, 2.

‘Ayš “Yaşama, eğlenme”:

79. gazelin art arda gelen 3. ve 4. beyitlerinde “Ayš” sözcüğü öncelenmiş olup devrikleme 3. beyitte 1. mısradadır iken 4. beyitte 2. mısradadır.

‘Ayš u tarab gül-bünüğa su bërîp
Gussa nihâlini qurutmaq kerek
Her nemege ğam yeme ğam köp-turur
‘Ayš bile özni avutmaq kerek (165/79-3, 4)²³

Dehr “Dünya”:

Divandaki 80. gazelin 2. beytinde “dehr” sözcüğü öncelenmiştir, beyitte yine bir paralelizm söz konusudur.

Dehr-i dündın	āzār tægmesün	nāzük	cismiñe	
Dehr ehlidin		mübârek	köñlüñe	ğam bolmasun

Dehr-i dün[dın] tægmesün āzār nāzük cismiñe
Dehr ehlidin mübârek köñlüñe ğam bolmasun (165/80-2)²⁴

Feryād:

Aşağıdaki beyitlerde “feryād” sözcüğü önceleniyor. Önceleme, ilk beytin 2. mısrasında iken ikinci beytin 1. mısrandadır. Böylece beyitler arasında manaca bir bağlantı sağlanmış oluyor.

Qılsam saña her neçe tazallum
Feryād u fiğân ki dād tapman
Feryād ki derge ‘ışq rāzın
Bir kişini i’timād tapman (188/119-3, 4)²⁵

²³ Serî-i müseddes-i matvî-i mekşûf: Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün. «Eğlence ve sevincin gül ağacına su verip keder fidanını kurutmak gerek. Her şeye üzülme, üzüntü çoktur, eğlenerek kendini avutmalısın.»

²⁴ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Aşağılık dünyadan nazik bedenine sıkıntı değmesin, dünya halkından mübarek gönlüne üzüntü gelmesin.»

²⁵ Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf: Mef’ülü mefâ’ilün fe’ülün. «Her ne kadar çok yanıp yakılsam da senden karşılık bulamam, vah eyvah. Aşk sırrını söylemeye güvenilir bir kişi bulamam, eyvah.»

Gül:

Divandaki 44. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitlerinde “gül” sözcüğü öncelenmiştir.

Gül cemâln yapқан ol gülniñ iki reyhânidur
Gonça sırrın açқан ol ikki leb-i handânıdur

Ol müselsel ikki zülfi gül yüziniñ üstide
Gül üze ağnar meger ol ikkiniñ devrânıdur (143/44-1, 2)²⁶

Hoş ol:

Bâbur divanında yer alan 5 beyitlik 117. gazelin 1., 3. ve 5. beyitlerinde “hoş ol” sözcüğü öncelenmiştir. Ayrıca matla beytinin ilk musrarı son beyitte de tekrar edilerek redd-i matla yapılmıştır. Beyitlerde yine bir paralelizm söz konusudur.

Hoş ol		kim	yârdın	kat' eyleben	terk-i diyâr	êtse
Hoş ol	âzâde	kim	êlniñ arasıdın		kenâr	êtse
Hoş ol		kim	yârdın	kat' eyleben	terk-i diyâr	êtse

Hoş ol kim yârdın kat' eyleben terk-i diyâr êtse
Cihân kèzmeç bile bî-kaşdıǵını ihtiyâr êtse

Cefâdur cânğa bolmaǵlıǵ muqayyed 'âlem ehliǵa
Hoş ol âzâde kim êlniñ arasıdın kenâr êtse

Diyâr u yârdın Bâbur cefâ vü cevr köp kördi
Hoş ol kim yârdın kat' eyleben terk-i diyâr êtse (186/117-1, 3, 5)²⁷

²⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «O gülün gül cemalini örten iki reyhanıdır. Gonca (ağzın) sırrını açan gülün o iki dudağıdır. Gül yüzünün üstündeki o iki zincir zülûf gül üstüne düşer; meğer bu onların devranıymış.» Üstide: devride BD.

²⁷ Hezrec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. «Dosttan ayrılıp ülkeyi terk etmek, dünyayı gezip özgür olmayı seçmek hoştur. Dünya halkına bağlı olmak cana eziyettir. Halkın arasından köşeye çekilen özgür kişi, güzel kişidir. Bâbur ülkeden ve yardan çok eziyet ve sıkıntı gördü, dosttan ayrılıp ülkeyi terk etse hoştur.»

Hüsn ehli “Güzeller”:

Art arda gelen aşağıdaki beyitlerde “hüsn ehli” sözcüğü mısra başında yer almaktadır. Sözcük, ilk beytin 1. mısrasında, ikinci beytin ise son mısrasında öncelenmektedir.

Hüsn ehli ey köñül ‘âlem ara ‘ışk ehliniñ
Köñlini saħlar emiş her kimge kim dildâr emiş
Ol vefâsız yârdın çekmek nè ya’nî munça ğam
Hüsn ehli çün-ki Bâbur dünyide bisyâr emiş (153/58-5, 6)²⁸

‘İşk:

Bâbur divanında 146. gazelin 7. beytinde “ışk” sözcüğü öncelenmiştir.

‘İşk ile dîvâneliğda bolmuşam şâhib-kemâl
‘İşk ehli emdi Bâburnı degey-siz zû-fünûn (145/146-7)²⁹

Çad “Boy”:

“Kad” sözcüğü 45. gazelin 4. ve 5. beyitlerinin 2. mısralarında öncelenmektedir. Mısralardaki sözcüklerin sıralanmasında bir paralellik de vardır.

Çaddıñ	ki	hüsn bâğıda	nâzük nihâldur
Çaddım	meger ki	derd yanıdağı	dâldur

‘Uşşâk âhı yelidin âsîb tægmesün
Çaddıñ ki hüsn bâğıda nâzük nihâldur
Köñlümge derd kèlgeli ħam boldı kâmetim
Çaddım meger ki derd yanıdağı dâldur (144/45-4, 5)³⁰

²⁸ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Ey gönül! Güzeller kime sevgili iseler dünyada âşıklarının gönlünü saklarlarmış. Ey Bâbur! Dünyada güzeller çok olduğuna göre sevgisi çabuk geçen o yardan bunca gam çekmek niye?»

²⁹ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Aşk ile divanelikte olgunlaşmışım. Ey aşk ehli! Şimdi siz Bâbur’a maharet sahibi deyin.»

³⁰ Muzâri’-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün. «Güzellik bağında nazik bir fidan olan boyuna âşıkların ah yelinden zarar gelmesin. Gönlüme dert geldiğinden beri boyum büküldü. Meğer boyum derddeki dalmış.»

Köñül “Gönül”:

38. gazelin 3. beytinde “köñül” sözcüğü öncelenmiştir.

Köñülde Һasreti ol aynıñ ağızınıñ çü bî-Һaddur
Köñül güyâ ki mundın dūr tutuptur gönça endâmn (140/38-3)³¹

Farklı beyitte:

Tenunğa neçe-kim nezzâre kılsañ dağ körgey-sen
Köñülde her neçe-kim isteseñ âzâr tapkay-sen
Bu meh-veşlarğa köñlüñ bėrmegil kim asray almaslar
Köñülni asrağıl bolğay ki bir dildâr tapkay-sen (177/99-4, 5)³²

Köz, köz yaşı “Göz, gözyaşı”:

17. gazelin 5. beytinde “köz” sözcüğü önceleniyor.

Közümdin yaşunup ey baħr-ı elťaf
Közümniñ yaşını deryâ kılp-sen (127/17-5)³³

Aşağıdaki örneklerde ise “köz yaşı” sözcüğü mısra başında yer alıyor.

Tıya alman yığını körgeç ol yaşını veli ol hem
Közüm yaşını körgeç asray almas özni külgüdin
Közüm yaşı ki yemrıldı şekib ü şabr öyi andın
Ziyânlar saña ey Bâbur bu yañlığ bilmedim sudın (166/81-4, 5)³⁴

³¹ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün. «O ayn ağızının özlemi köñülde sınırsızdır. Sanki gönül goncaı bundan uzak tutmaktadır.»

³² «Tenime ne zaman baksan yara görürsün. Her ne zaman istesen gönülde incinme bulursun. Bu ay gibi (sevgililere) gönül verme, saklamazlar. Gönlünü sakla, ola ki bir sevgili bulursun.»

³³ Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün. «Ey lütuflar denizi! Gözümün yaşını gözümünden gizleyip deniz ettin.»

³⁴ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün. «O ufak tefek (sevgilimi) görünce ağlamayı yasaklamam, ama o gözümün yaşını görünce kendisine gülmeyi yasaklamaz. Sabır ve tahammül evini yıkan gözyaşım gibi bir su bilmiyorum, ey Bâbur! Yazıklar sana.»

Ꞑuyuş “Güneş”:

85. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitlerinde “Ꞑuyuş” sözcüğü öncelenmiştir. Önceleme, 1. beytin ilk mısraında, 2. beytin ise 2. mısraındadır.

Ꞑuyuşım her sarıĝa ‘azm kılsa zerre’î ħalman
Nê üçün kim eger ayrılısam andın kün köre alman
Anıñ dëk bolmuşam ħayrân Ꞑuyuş yañlıĝ yüzüñe kim
Ꞑuyuş dëk nîzeler tëgse közümge köz ala alman (168/85-1, 2)³⁵

Nêçe “Çok”:

64. gazelin 3. beytinde “nêçe” sözcüğü öncelenmiştir.

Nêçe körsetsem vefâ vü mihir êter cevri ü cefâ
Nêçe kim mên zâr-mên mênidin ol ay bî-zârdur (156/64-3)³⁶

Tarahħum “Acıma”:

95. gazelin 2 ve 4. beyitlerinde “tarahħum” sözcüğü öncelenmektedir.

Tarahħum yüzidin yüzüñi körmekke buyurĝay-sên
Ĥoş ol kim ‘arızıñnı köрге-mên sözüñ eşitkey-mên
Tarahħum kılmasañ yâ bakmay istiĝnâ bile ötseñ
Tazarru‘ kıłĝa-mên yâ yıĝlaĝay-mên özge nêtkey-mên (174/95-2, 4)³⁷

³⁵ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün. «Güneşim her ne yöne gitse zerrem kalmaz. Bir sebeple ondan ayrılısam gün yüzü göremem. Onun gibi güneşe benzer yüzüne de hayran olmuşum, güneş (ışınları) gibi mızraklar gözüme deyse gözümü ayıramam.»

³⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Sevgi ve vefa gösterdiğim onca zamandır bana eziyet ve sıkıntı eder. Ağladığım onca zamandır o ay (gibi sevgili) benden sıkılır.» Diğer örnek: 189/122-3, farklı beyitte: 176/99-1, 2, 3; 184/113-1, 2; 186/116-2, 3. 113. Gazelin matla beytinin 2. mısraı BD’de şöyledir:

Ĥâtrımnı nêçe zülfüñ dëk perîşân kıłĝa-sên

Bâbur’un şiiir stili göz önünde bulundurularak mısra tamir edilebilir ve beyit şu şekilde olabilir:

Nêçe la’liñ dëk mênîñ baĝrım tola ħan kıłĝa-sên
Nêçe zülfüñ dëk mênîñ köñlüm perîşân kıłĝa-sên (184/113-1)

Yağlıg "Mendil":

70. gazelin matla beytinde "yağlıg" sözcüğü öncelenmiş, 4. beyitte ise aynı sözcük öncelenerek tekrar edilmiştir.

Yağlıgıñ kim cān bile mēn ḥastadur mēn zār aña
Ḥasta cānlar riştesidindür meger bir tār aña

Yağlıgıñ tā kim yüz ü közüñe tēgmiş bar-durur
Yüz mēniñ dēk zār u yüz miñ mēn kibi bīmār aña (160/70-1, 4)³⁸

Yaz faşlı "Yaz mevsimi":

109. gazelde matla ve hüsn-i matla beyitlerinde "yaz faşlı" sözcüğü mısra başındadır. Her iki beyitte de önceleme ilk mısradadır yapılmıştır.

Yāz faşlı yār vaşlı dōstlarıñ şoḥbeti
Şi'r bahşı 'ışk derdi bādeniñ keyfiyyeti

Yāz faşlıda çağır içmekniñ özge ḥālı bar
Kimge bu neşe müyesser bolsa bardur devleti (182/109-1, 2)³⁹

1.5. Cinaslı sözcükler

68. gazelin matla beytinde yā [< T. "yay"] ile yā [< F. "yahut"] cinaslı bir şekilde kullanılarak öncelenmiştir. Ayrıca mısralar arasında paralellik de vardır.

³⁷ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. «Acıma yüzünden yüzünü görmeyi buyurursun. Hoş olan şu ki yanağını görüyor, sözünü işitiyorum. Acımasan veya gururla bakmadan geçsen yalvarırım veya ağlarım, başka ne yapayım?»

³⁸ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Ben âcizin candan hasta olduğu mendilinin bir ipi, meğer hasta canların rişte iletmiş. Yüzüne gözüne dediğinden beri mendilinin benim gibi yüzlerce âcizi, yüz binlerce hastası vardır.» Rişte iletir, çoğunlukla ayağın topuk kısmında görülür. Kırılsa veya kesilse kişi helak olur. Bu hastalık genellikle Lâr şehrinde ortaya çıkar, Tiflis ve Kudüs'te görülmüştür; bk. Öztürk-Örs 2000: 631.

³⁹ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Yaz mevsimi, sevgiliye kavuşma, dostlarla sohbet, şiir konusu, aşk derdi, şarabın verdiği keyif. Yaz mevsiminde şarap içmenin başka bir hâli var. Bu neşe kime nasip olursa onun talihi vardır.»

Yā	kaşñ	yañlıg	ëgilgen	cism-i zārımnu mu	dëy
Yā	saçñ	dëk	tîre bolğan	rüzgārımnu mu	dëy

Yā kaşñ yañlıg ëgilgen cism-i zārımnu mu dëy
Yā saçñ dëk tîre bolğan rüzgārımnu mu dëy (159/68-1)⁴⁰

23. gazelin 3. ve 4. beyitlerinde kaş [< T. “kaş”] ile kaş [< T. “karşı, ön”] kelimeleri öncelenmiştir. Bu kelimeler arasında cinas vardır.

Kaşıda çin közide kîn ü engübîn levide
Sözide zehr velîkin tilide dermândur

Kaşña köp bara alman nêtey aralıqda
Yaşım tişñ düridin ayru baħr-ı ‘ummândur (131/23-3, 4)⁴¹

1.6. Anlamdaş sözcükler

69. gazelin 2. beytindeki “yan” ve “sarı” sözcükleri yön bildirirler, dolayısıyla anlamdaştırlar. Beyitte her iki kelime de mısra başında yer almış, ayrıca paralelizm oluşturulmuştur.

Her	yanğa	ki	‘azm êtsem	yanımda	barur	miñnet
Her	sarı	ki	yüzlensem	utrımğa	këlür	qayğu

Her yanğa ki ‘azm êtsem yanımda barur miñnet
Her sarı ki yüzlensem utrımğa këlür qayğu (159/69-2)⁴²

Aşağıdaki beyitlerde “gonça” sözcüğü, gibi anlamını veren dëk [< T.] ve yañlıg [< T.] kelimeleri ile birlikte öncelenmiştir.

Gonça dëk köñlüm meniñ gülzâr meyli kılmağay
Gam bile bütken köñül gül-geşt ile açılmağay

⁴⁰ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Yay kaşın gibi eğilen zayıf bedenimi mi, yoksa saçın gibi kara talihimi mi diyeyim?»

⁴¹ Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün. «Kaşında kıvrım, gözünde kin, dudağında bal. Sözünde zehir ama dilinde derman var. Ortalıkta yanına çok varamam, ne yapayım? (Göz) yaşım inci dişinsiz ayrı bir umman denizidir.»

⁴² Hezec-i müsemmen-i ahreb: Mef’ülü mefâ’ilün mef’ülü mefâ’ilün. «Nereye gitsem sıkıntı yanımda gelir, nereye dönsem karşıma kaygı çıkar.» Diğer örnek: 172/92-1.

Yoğtur ol kim gül yüzüñdin ayru bağsam gül sarı
 Ğonça yañlığ köñlüme yüz hār-ı gam sançılmağay (156/63-1, 3)⁴³

1.7. Yakın anlamlı sözcükler

Aşağıdaki örneklerde cān-köñül, gül-gonça, âşık-derdmend sözcükleri mısra başında yer alarak öncelenmiştir, aynı zamanda beyitlerde paralelizm de söz konusudur.

Cānım	dék	özge	cān-ı dil-efgār	körmedim
Köñlüm	kibi		köñülñi giriftār	tapmadım

Cānım dék özge cān-ı dil-efgār körmedim
 Köñlüm kibi köñülñi giriftār tapmadım (121/6-1)⁴⁴

Şu beyitteki gül ile gonça sözcükleriyle paralellik sağlanmaktadır:

Gül cemālın	yapқан	ol	gülñiñ	iki	reyhānıdır
Ğonça sırrın	açқан	ol		ikki	leb-i hāndānıdır

Gül cemālın yapқан ol gülñiñ iki reyhānıdır
 Ğonça sırrın açқан ol ikki leb-i hāndānıdır (143/44-1)⁴⁵

‘Āşıkī-mén	ol	qılır	ağyārğa	mağbüblük	
Dermendī-mén	velī ol		özgege	dermān	bérür

‘Āşıkī-mén ol qılır ağyārğa mağbüblük
 Dermendī-mén velī ol özgege dermān bérür (139/36-2)⁴⁶

⁴³ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Goncaya benzeyen gönlüm gül bahçesine meyletmez, (çünkü) gam (dikeninle) biten gönül gül görmeye açılmaz. Senin gül yüzünden ayrı gül tarafına baksam o yoktur, gonca gibi gönlüme yüzlerce gam dikenini batmayacak.»

⁴⁴ Muzâri’-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün. «Canım gibi yaralı başka can görmedim, gönlüm gibi tutkun gönül bulmadım.» Diğer örnekler: 121/6-1, 2; 128/18-1, 128/19-2, 184/113-3.

⁴⁵ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «O gülün gül cemalini örten iki reyhanıdır. Gonca (ağzın) sırrını açan gülün o iki dudağıdır.»

⁴⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Āşığı benim, o rakiplere sevgili olur. Dertlisi benim, ama o başkalarına derman verir.»

1.8. Karşıt anlamlı sözcükler

Şu beyitlerde ise anlamca karşıtlık belirten baş-ayak, cefâ vü cevr-vefâ vü mihr, kündüz-keçe, men-sen, habîb-rakîb, seyl-ra'd, işret-fürkat, vasl-hecr, visâl-firâk ve bilmedim-bildim sözcükleri öncelenmektedir. İlgili beyitlerdeki paralelizm ise aşağıda tablolarda gösterilmiştir:

Başımğa çıktı tütün reşktin kara saç dök
Ayağka tüşkeli ey serv-i nâz tâ saçın (123/10-2)⁴⁷

Cefâ	vü	cevr	tavrıdn	érür-sèn	asru	köp	vâkıf
Vefâ	vü	mihr	resmidin	bolur-sèn	asru	köp	ğâfil

Cefâ vü cevr tavrıdn érür-sèn asru köp vâkıf
Vefâ vü mihr resmidin bolur-sèn asru köp ğâfil (162/73-3)⁴⁸

Kündüz	olsa	tüngeçe	aytay mu	bî-pâyân ğamım	
Keçe	bolsa	tañğa dègrü		hâl-ı zârımnı mu	dây

Kündüz olsa tüngeçe aytay mu bî-pâyân ğamım
Keçe bolsa tañğa dègrü hâl-ı zârımnı mu dâ (159/68-2)⁴⁹

Mèniñ könlümni her dem ağırtıp pervây kılmās-sèn
Sèn ey bî-derd neyley kim köñül derdini bilmey-sèn (168/84-1)⁵⁰

Habîb	bolsa èdi	yâ	raqîb	ölse èdi
Raqîb	ölse èdi	yâ	habîb	bolsa èdi

⁴⁷ Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maktu': Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün. «Ey naz servisi! Saçın ayağa düştüğünden beri kıskançlıktan kara saç gibi duman başıma çıktı.»

⁴⁸ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. «Eziyet ve sıkıntı tavrını çok iyi bilirsin. Vefâ ve sevgi konusunda ise çok aymazsın.» Diğer örnekler: cevr-işve: 164/77-3, vefâ-cefâ: 144/45-6, 168/84-3, mihr ü vefâ-cevr ü cefâ: 135/30-3.

⁴⁹ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Gündüz olsa geceye dek sonsuz üzüntümü mü, gece olsa tana değin ağlayışımı mı diyeyim?»

⁵⁰ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. «Benim gönlümü her an ağırtıp çekinmezsin. Ey dertsiz! Sen gönül derdini bilmezsin, ne yapayım?» Diğer örnekler: sèn dök-mèn dök: 133/27-1, sèndin-mèndin: 154/60-5, farklı beyitte: saña-maña: 148/51-2, 4.

Habīb bolsa edi yā raqīb ölse edi
Raqīb ölse edi yā habīb bolsa edi (190/123-1)⁵¹

Seyl	emestür	yer yüzün tutқан	közümniñ yaşıdur
Ra'd	emestür	kökke çıрмаşқан	köñül efgānidur

Seyl emestür yer yüzün tutқан közümniñ yaşıdur
Ra'd emestür kökke çıрмаşқан köñül efgānidur (144/44-4)⁵²

‘İşret içre her kaçan kim çeng alsañ elgiñe
Fırkatıñda қалған eğri қametim yād eylegil (141/40-2)⁵³

Vaşlıdın	ol maña	muḥāl	qılır
Hecriidin	mēni	ḥasta-ḥāl	qılır

Vaşlıdın ol maña muḥāl qılır
Hecriidin mēni ḥasta-ḥāl qılır (137/33-1)⁵⁴

Vişālī lezzetidin		rūḥ tapmağlıq	erür duşvār
Firāqı şiddetide	yoqsa	cān bērmeklik	āsāndur

Vişālī lezzetidin rūḥ tapmağlıq erür duşvār
Firāqı şiddetide yoqsa cān bērmeklik āsāndur (148/50-4)⁵⁵

Farklı beyitlerde:

Aldı köñlümni sağındım kim maña dildār emiş
Bilmedim bu nev' mēndin ol perī bīzār emiş

⁵¹ Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «Sevgili olsaydı veya rakip ölseydi, rakip ölseydi veya sevgili olsaydı.»

⁵² Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Yeryüzünü tutan sel değil gözümün yaşıdır. Göğe yükselen şimşek değil gönlümün ahıdır.»

⁵³ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Eğlencede her ne zaman eline çeng alsan, ayrılığında kalan eğri boyumu an.»

⁵⁴ Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf: fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «Kavuşma hakkında bana “Olmaz!” der. Ayrılıktan beni hasta eder.»

⁵⁵ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. «Kavuşmanın lezzetinden can bulmak zordur, yoksa ayrılığın şiddetiyle can vermek kolaydır.»

İltifât etmes lîkin nâzı hayâl eyler edim
 Êmdi bildim kim aña mëndin bu yañlıg ‘âr emiş (152/58-1, 3)⁵⁶

1.9. Kökteş kelimeler

Şu beyitlerde ise aynı kökten türemiş olan ‘adâvet-‘adû [< Ar. ‘-d-v] ikâmet-makâm [< Ar. k-v-m], keltürmek-kelmek [< T.], tilemek-tilek [< T.], hayât-hayâtsiz [< Ar. h-y-y] - [< T.], za’f-za’flıg [< Ar. z-‘-f] - [< T.] sözcükleri musra başında yer alarak öncelenmiştir.

‘Adâvet atı muhabbet nişânı qalğuça Bâbur
 ‘Adû-yı hayl-ı Yezîd ü muhibb-i âl-i ‘abâdur (172/91-5)⁵⁷

İkâmet çün-ki kıldıñ Bâburâ ol hür kûyıda
 Maqâmuñ ravzadın ullı özüñ rızvândın artuq-sên (139/35-5)⁵⁸

Keltürse yüz belânı oşal bî-vefâ maña
 Kelsün eger yüzümni évürsem belâ maña (130/22-1)⁵⁹

Tilerim serv-i revânıñ revişin
 Tileğim kâş revâ kılgay-sên (187/118-4)⁶⁰

Farklı beyitlerde:

Demeñ oqını tenımğa belâ-yı cân keldi
 Hayâtsiz bedenımğa oqı revân keldi

Hayât suyını koy kim lebidin aldım kâm
 Bar ey Hızır ki maña ‘ömr-i câvdân keldi (157/66-1, 2)⁶¹

⁵⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Gönlümü aldı. Benim sevgilim sandım, o perinin benden böyle usandığını bilmedim. İltifat etmeyişini nazdan sanurdım, böylesi düşünce ayıpmuş, şimdi bildim.»

⁵⁷ Müctess-i müsemmen-i mahbûn: Mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilâtün. «Ey Bâbur! Düşmanlığın adı, muhabbetin izi kaldıkça Yezid’in ordusu düşman, Hz. Muhammed’in ailesi sevgilidir.»

⁵⁸ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün. «Ey Bâbur! O hurinin mahallesinde oturduğundan dolayı makamın ravzadan, kendin de rıdvandan büyüsun.»

⁵⁹ Muzâri’-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün. «O vefasız bana yüzlerce bela getirse, gelsin; eğer yüzümü çevirsem bela bana gelsin.»

⁶⁰ Remel-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf: Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün. «Salınan servinin alınmasını dilerim, dileğimi keşke yerine getirsen.»

Ža'fdın gūyā meniñ bu zār cismim nāldur
 Kim aniñ şerhin dēmekte hāme tili lāldur
 Ža'flıg cismim bile bu nā-tuvān köñlüm ara
 Derd bar ērkenge oşbu ēgme қaddım dāldur (133/26-1, 2)⁶²

1.10. Sevgiliye ait unsurlar

Klâsik Türk edebiyatının temel tipi sevgiliye ait unsurlar olan kad “boy”, leb “dudak”, serv “servi, mecazen sevgilinin boyu” gül “mecazen sevgilinin yüzü, yanağı” ve yüz sözcükleri aşağıdaki beyitlerde mısra başında yer alarak öncelenmiştir. İlgili beyitlerdeki paralelizm ise yine tablolarla aşağıda gösterilmektedir.

Қadı	şāh-ı gül	dék	niğāрім	қанı
Lebi	gönça	dék	gül-‘izāрім	қанı

Қadı şāh-ı gül dék niğāрім қanı
 Lebi gönça dék gül-‘izāрім қanı (149/53-1)⁶³

Serv	dék	қaddī firāқıda	fiğāнімdur	bülend
Gül	kibi	ruhsārī hecride	yaşımdur	lāle-gün

Serv dék қaddī firāқıda fiğāнімdur bülend
 Gül kibi ruhsārī hecride yaşımdur lāle-gün (145/146-6)⁶⁴

Yüzüñ	éy	serv	cānım gülşeniniñ tāza gülzārı
Қadıñ	éy	gül	hayātım bāğınıñ serv-i revānidur

⁶¹ Müctess-i müsemmen-i mahbūn-ı maktu’: Mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fa’lün. «Tenimdeki okuna “Can belası geldi.” demeyin. Hayatsız bedene oku can getirdi. Bengisuyu bırak, dudağından tat aldım. Ey Hızır! Git, bana sonsuz ömür geldi.»

⁶² Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Benim bu ince bedenim zayıflıktan sanki bir kamuştır/naydır. Onu şerh etmede kalemin dili tutulmuştur. Zayıf bedenimle hassas gönlüm arasında dert var, işte bu eğik belim buna daldır/delildir.»

⁶³ Müttekârib-i müsemmen-i mahzûf: Fe’ülün fe’ülün fe’ülün fe’al. «Boy u gül fi-danına benzeyen sevgilim hani? Dudağı goncaya benzeyen gül yanaklım hani?»

⁶⁴ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Serv i gibi bir boyun ayrılığında feryadım yüksek, gül gibi bir yanağın uzağında göz yaşım kızıl renktir.»

Yüzüñ ey serv cânım gülşeniniñ tâze gülzârı
Kadıñ ey gül hayâtım bâğınıñ serv-i revânudur (161/71-4)⁶⁵

2. Yüklem öncelemeleri

Bâbur divanında eylem-yüklem öncelemeleri ile de karşılaşılmalıdır, ancak sözcük öncelemesine göre yüklem öncelemesi daha azdır. Divanda boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma ve ne bilgey-sen yüklemeleri öncelenmektedir.

Boldı köñlüm

Tâ hayâl-i ‘arızın tüşti köñülge ey kıyaş
Boldı köñlüm bir yanar ot u süñeklerim otun

Boldı köñlümde girih hasret anın tar ağzıdın
Bar meger cismim meniñ târ u köñül anda tügün (145/46-3, 4)⁶⁶

Bolğay mu

Çıksa kıyaş feleкке sên atқа çıkkanıñ dök
Bolğay mu ol seniñ dök ol perr-i tevseniñ dök

Ger sîm-berg-i gülni kılsa libâs özige
Bolğay mu ey gül-endâm köñlek bile teniñ dök (153/59-1, 3)⁶⁷

Gâfil olma

Aşağıdaki beyitlerde “Gâfil olma” tümcesi öncelenmiştir. 1. beyitteki sâkî ... bâkî; 2. beyitteki devlette ... mihnette ... elbette ... iste sözcükleri ile iç kafiye yapılarak ahenk sağlanmaktadır.

Gâfil olma ey sâkî gül çağın ganîmet bil
Vaqt-ı ‘ayş erür bâkî al çağır kêtür bat tut

⁶⁵ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ’ülün mefâ’ülün mefâ’ülün mefâ’ülün. «Ey serv! Senin yüzün can bahçemin güllüğü, boyun hayat bağımın salınan servisidir.»

⁶⁶ Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün. «Ey güneş! Yanağının hayali gönlüme düştüğünden beri gönlüm yanan bir ateş, kemiklerim odundur. Onun dar ağzı yüzünden gönlümde hasret düğüm oldu. Meğer benim dar bir cismim varmış, gönül de ondaki düğümmüş.»

⁶⁷ Muzâri’-i müsemmen-i ahreb: Mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün. «Senin ata nişin gibi güneş feleğe çıksa o senin gibi ve senin dik kanadın gibi olabilir mi? Ey gül vücut? Eğer gülün gümüş yaprağını kendine elbise etse senin gömlekle tenin gibi olabilir mi?»

Ġafil olma devlette özni salma miñnette
Teñri bërür elbette devlet iste ħimmet tut (178/103-1, 3)⁶⁸

Nè bilgey-sèn

Nè bilgey-sèn meniñ derd ü ğamım her sâ'at u her dem
Kim ħüsñ ösrüklüĝidin äy u yıl ëy äy ayılmay-sèn
Ķatılma 'ışk ehli ħâlin çü bilmes-sèn maña ëy şüh
Nè bilgey-sèn ki hergiz bu cemâ'atka Ķatılmay-sèn (168/84-2, 4)⁶⁹

Teklif

Bâbur divanında tespit edilmiş öncelemeler, şairin üslubunu oluşturan unsurlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Buna göre Bâbur'un şiir stilinde öncelemenin önemli bir düzenleme biçimi olduğu söylenebilir. Yukarıdaki üslup incelemesinden hareketle şairin asıl metnine ulaşmada öncelemelerden de yararlanılabilir. Divandaki 111. gazelin matla beyti; 2., 3. ve 6. beyitlerinin ikinci mısraları "ol" sözcüğü ile başlamaktadır. Nüsha farkı olarak belirtilmemekle birlikte 4. ve 5. beyitlerinin 2. mısraları da aynı şekilde başlayabilir ve gazel aşağıdaki gibi olabilir:

Gazel⁷⁰

Ol 'ahd ile peymân Ķanı ëy yâr nè boldı
Ol luţf ile iħşân Ķanı ëy yâr nè boldı
Këttim eşiĝiñdin meni ħayrân demediñ ħiç
Ol tëlbe-i ħayrân Ķanı ëy yâr nè boldı

⁶⁸ Hezec-i müsemmen-i sâlim-i eşter: Fâ'ilün mefâ'ilün fâ'ilün mefâ'ilün. «Ey saki! Gül çağını ganimet bil, gafil olma. Eylence vakti gecikti, kadeh al, getir, çabuk uzat. Devletten gafil olma, kendini üzüntüye salma, devlet iste, himmet bul, elbette tanı verir.»

⁶⁹ Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. « Ey ay! Güzelliğinin sarhoşluğundan aylarca yıllarca ayılmazsın, öyleyse her an ve her saat olan benim derdimin üzüntüsünü ne bileceksin?»

⁷⁰ Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf: Me'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün. «Ey yar! O sözle yemin hani ne oldu? O lütuf ile bağış hani ne oldu? Eşiğinden ayrıldım, "O deli âşık hani?" demedin hiç, ne oldu? Halkın arasında yüzünü göstererek lütfederdin, o gösterdiğin lütuf hani ne oldu? Gönül isteyerek senin tarafına vardı, şimdi bulamam. O senin tarafına varan hani ne oldu? Sözün canıma devaydı, söylemedin ah. O derde derman hani ne oldu? Sözleşmemiz böyle miydi? Bâbur'u unuttun. O söz ile yemin hani ne oldu?»

Yüz körsetiben el içide luğf eter erdiñ
 Ol luğf-ı numāyān kanı ey yār nē boldı
 Sēniñ sarı bardı köñül istep tapa alman
 [Ol] sēn{iñ} sarı bargan kanı ey yār nē boldı
 Cānımğa devā sözün edi sözlemediñ āh
 [Ol] {cān} derdiğa dermān kanı ey yār nē boldı
 Mundağ mu edi ‘ahd ki Bāburnı unuttuñ
 Ol ‘ahd ile peymān kanı ey yār nē boldı (183/111)

III. Sonuç

Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak mēn, sēn, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kaysı, kaysı bir, neçe, kanı soru sözcükleri; eger, gehî, hem, nē, yine bir bağlamları; ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, göñül, köz, köz yaşı, kuyaş, neçe, tarahhum, yağlıg ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden sözcükler ve boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen yüklemeleri öncelenmekte, kimi zaman öncelemelerle birlikte sözcüklerin sıralanışı açısından paralelizm oluşturulmaktadır.

Kaynaklar

- AKAY, Hasan (1998), *Cenab Şahabeddin’in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma (Şiir Tahlilleri)*, İstanbul: Kitabevi yayını, 587 s.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1986), *Eski Türk Şiiri*, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, XIII+506 s.
- COŞKUN, Menderes (2007), *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar (Edebi Sanatlar Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma)*, İstanbul: Dergâh yayını, 368 s.
- DİLÇİN, Cem (2008), “Stilistik Açıdan ‘Öncelemeler’ ve Fuzuli’nin Şiirlerinde Yükleme Öncelemesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Güz, s. 41-94.
- KURNAZ, Cemal (1993), *Ahmet Talât Onay: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayını, IX+500 s.
- ÖZTÜRK, Mürsel ve ÖRS Derya (2000), *Mütercim Âsım Efendi: Burhân-ı Katı*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayını, XLIX+1197 s.
- YÜCEL, Bilal (1995), *Babür Divanı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara: AKM yayını, xii+575 s.